
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVI (2018), Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	---

Павлин АТАНАСОВ / Pavlin ATANASOV

Отзив за: Иван Тютюнджиев. Зараждане на научния интерес към историята на Османската империя. Историографски етюди. Издателство „М-прес“ ООД, Севлиево, 2018, 155 с., с приложения

Review of: Ivan Tyutyundjiev. The Birth of the Scholarly Interest to the History of the Ottoman Empire. Historiographic Studies. Sevlievo: M-press Ltd., 2018, 155 pp. with appendices

Османската империя е исторически феномен, който от дълго време предизвиква научния интерес на историците както в самата Турция, така и в Европа. И няма как да е иначе, защото историята на изумителния възход на малкия османски бейлик, превърнал се за около два века в могъща многонационална империя, простряла се на три континента и интегрирала в себе си разнороден политически опит и традиции, определено впечатлява. Османската история буди противоречиви чувства сред близки и далечни народи и особено сред противниците ѝ – страхопочитание и омраза, но също респект и възхищение. Интерес предизвиква естествено и последвалият бавен, но траен залез на империята, довел до нейното превръщане в „болния човек на Европа“ и неизбежния ѝ край след Първата световна война.

По обясними причини този интерес е особено силен сред историците от балканските страни, чиито интерпретации неизбежно са обогрени емоционално и най-често с негативна оценка за империята, която ги покорява и държи в подчинение векове наред. Достатъчно е само да споменем колко разгорещени дискусии предизвиква у нас напоследък самият термин, с който да бъде определен периодът на османска доминация, при което историческата коректност често отстъпва на политически пристрастия и конюнктурни съображения.

Големият турски историк Халил Иналджък, а и редица други изследователи, очертават два ярко открояващи се периода в историята на Османската империя – „класическият период“, обхващащ 1300–1600 г. и времето на продължителен упадък до премахването на империята през 1924 г. Въпреки че на историята на Османската империя като цяло, а също и на редица частно-научни проблеми от нейното развитие, са посветени огромен брой изследвания, двата периода не са осветлени равномерно. Огромният брой изследвания се отнасят до втория период, което се дължи на наличието в различни архиви, за разлика от предходния, на много повече първоизточници – документи, колекции, истории, хроники, календари и др. Поради тази причина ранният османски период остава незаслужено пренебрегнат в историографията, а това е времето, когато се поставят основите на османската държава и на трансформацията ѝ в световна сила.

Именно тази диспропорция в научните изследвания е в основата на написването на най-новия труд на проф. дин Иван Тютюнджиев „Зараждане на научния интерес към историята на Османската империя. Историографски етюди“. Авторът на изследването е известен историк в страната и в чужбина, чиито научни интереси са насочени по-специално към османското завоевание и последиците от него, българската летописна традиция през XV–XIX в., църковното устройство и управление на българските земи под османска власт, антиосманската съпротива, българите и гръкоправославния свят през същия период и много други.

Книгата си поставя за цел да запълни една празнина в научните изследвания и да проследи зараждането и развитието на научните знания за Османската империя чрез представяне на основните постижения в това отношение през вековете. Естествено в рамките на представения обем от 155 страници, включващ и приложения, не може да се търси историографска изчерпателност. Книгата се състои от пет глави, в които се проследява османската историографска традиция с нейните най-значими и по-малко известни представители от самото ѝ зараждане през периодите на величие и упадък до модерната интерпретация на османската история в националистически дух в Република Турция през XX в. Отделя се подобаващо внимание на „откриването“ на османците от страна на Европа по линия на дипломатията и пътеписите и на наслагваните столетия наред стереотипи за империята в съзнанието на европейците, най-често отрицателни. В края на изследването се разглеждат основните концепции за етногенезиса на османските турци в съвременната историография.

Авторът представя проекта „Историчите на Османската империя“ (“Historians of the Ottoman Empire”), започнал през 2003 г., с цел обединяване усилията на учени от територията на някогашната империя и създаване на солидна база от данни в Интернет, която да бъде от полза на учени и студенти и на всички, проявяващи интерес към регионите, влизащи в пределите на османската държава. Наред с подобрите извори и библиография в края на изследването са дадени списък на османските султани и хронологическа таблица от възникването на османската държава до края на XVIII в., включваща и по-важните събития от световната история по същото време.

Във въведението е направен кратък обзор на историята на Османската империя, чиято сила е в успешното съчетаване на различни традиции при изграждането на една централизирана и теократична империя, обхващаща при своя апогей през XVI в. Югоизточна и Централна Европа, Югозападна Азия и Северна Африка. Авторът с основание отбелязва, че тази нова световна империя подобно на своята предшественица Източната римска империя (Византия), обединява различни езици, народи, култури и религии, но вече под знамето на исляма (с. 11). Османците използват както опита на по-старите ислямски държави – Арабския халифат и туркменската държава на анатолийските селджуки (Иконийския султанат), така и държавните традиции на покорените балкански държави и преди всичко на Византия. Вероятно на това се дължи и нейната виталност и продължително съществуване, за разлика от много други мимолетни ислямски формирания в Близкия изток. Всъщност превземането на Константинопол през 1453 г., който под новото си име Истанбул става столица на османците, бележи действителното превръщане на тяхната държава в световна империя.

В първата глава се разглежда зараждането на османската историографска традиция през XIV в. и нейното развитие до края на XVI в. В нейната основа е устният фолклор на тюркските племена, заселили се в Мала Азия, датиращ още от времето преди приемането на исляма. В хода на утвърждаване на малката държавица, воюваща на два фронта – срещу Византия и срещу селджукските емирати в Анадола, постепенно възниква интерес към собственото минало и се търси идеологическа санкция на османските претенции за лидерство в Мала Азия. Еволюцията на мито-фолклорната памет към писмовна традиция преминава под силното влияние на персийския език и на високата дворцова персийска култура. Както подчертава авторът, едва към края на XVI в. османската историография се отърсва от преклонението си пред всичко персийско и създава свои собствени образ, стил и същност (с. 32). Сред по-значимите автори от най-ранния период се открояват Ахмеди, чиято поетична творба „История на османските владетели“ е единственото „историческо“ съчинение от XIV в., Язъджиоглу Али (Язъджиаде Али), създал тезата, че османците произхождат от легендарния прародител на тюрките Огуз, Махмудоглу Хасан Баятлъ, първият известен на науката османотурски летописец Яхшъ Факих. Отделено е подобаващо място и на широко използваните от османските хронисти исторически календари (таквим) – първата и най-опростената форма на османските анали. През втората половина на XV в. творят значими автори на исторически съчинения като Енвери, написал еkleктична универсална ислямска история, и Мехмед Нешри, чието съчинение „Огледало на света“, завършено през 1493 г., е основен и класически източник за ранната османска история, от който щедро заимстват по-късните турски хронисти и историци. Сред останалите автори на исторически съчинения до края на XVI в. се открояват имената на Идрис Битлиси, Турсун бей, един от най-важните източници за епохата на Мехмед II, Кемалпашазаде (Ибн Кемал), великите везири от времето на султан Сюлейман Кануни (1520–1566) Лютфи паша и Рустем паша, Кючук Нишанджи.

Упадъкът на Османската империя, който започва да се забелязва през последните десетилетия на XVI век, намира отражение в редица хроники, трактати, документи, дневници на чужденци, донесения и доклади на посланици и др. На тази епоха на изпитания е посветена втората глава на книгата, където са разгледани автори като Мустафа Али, Селяники, Айни Али, Кочи бей, Ибрахим Печеви, Кятиб Челеби (наричан още Хаджи Халифа), Солакзаде, Евлия Челеби. В своите съчинения те описват с дълбоко огорчение печалното положение, в което се намира държавата, и търсят начини за преодоляване на трудностите и за възстановяване на отминалата слава и могъщество на империята.

В трета глава се обръща внимание на съвременната турска историография след края на Османската империя и изграждането на Република Турция от Ататюрк. Османската империя престава да съществува след Първата световна война, но като птицата Феникс от руините ѝ се появява републиканска Турция като светска национална държава. Основна характерна черта на този период е интерпретацията на османската история през призмата на национализма и политическата целесъобразност, което неизбежно води до жертването на историческата обективност и изкривяването на истината. Авторът отбелязва, че кемалистите приемат политическата и културната социализация като непосредствени цели на историческото писане, а тези две перспективи се осъществяват чрез централизирана образователна програма. През този период се изгражда националистическата концепция за турците като историческа градивна сила на бившата империя. Именно в този националистичен контекст на турската историография, както и на очевидната ѝ вестернизация, т.е. на модернизацията на историческите изследвания, се вписват трудовете на Намък Кемал в края на XIX в., както и на Зия Гьокалп, Ахмед Рефик (Алтънай), Ахмед Агаоглу и Юсуф Акчура в началото на XX в. Сред тях единствено Ахмед Рефик е професионален историк. В републиканска Турция от времето на Ататюрк се налага очевидно предубедената „Турска историческа теза“, според която турците като доминираща етническа група в страната трябва да бъдат основополагащ проблем на историческите изследвания, които да се структурират и тематизират в съответствие с „идейните директиви“ на основателя на Републиката. Нейното преодоляване и подлагане на критика става едва през 80-те години на XX в.

Официалната линия в историографията се стреми да докаже, че турците принадлежат не към тюркско-монголските, а към индоевропейските народи, с други думи – към „бялата раса“. Освен това корените на турската история се търсят далеч назад в предосманските и предислямски времена. Това предизвиква разделение на историческата наука в кемалистка Турция на две големи групи – учени, приемащи безкритично наложените от властта идеологеми, като Афет Инан, Самех Рифат, Хасан Джемил Чамлъбел, Шемаяетин Гюналтай, и такива, които се осмеляват да се противопоставят на наложените постулати и да поставят под съмнение официалните тези, повдигайки редица неудобни въпроси. Най-видни и авторитетни сред втората група са Мехмет Фуад Кьопрюлю и Зеки Велиди Тоган, емигрант от Башкирия. Добросъвестни историци, които оставят своя принос за проучване на ранната османска история, без да робуват на идеологически догми и предубеждения, са също така Исмаил Хаккъ Узунчаршълъ и Йомер Л. Баркан.

Като цяло характерно за историците от кемалистката епоха е противоречивото отношение към османската историография и минало. Те, от една страна, отричат миналото поради неговата закостенялост и несклонност към промяна, корупцията и „фалшивите реформи“, но от друга страна – същата тази империя предизвиква огромно възхищение заради своите организация и военни постижения. След 30-те години на XX век османското минало не представлява вдъхновение и традиция на турската републиканска историография, а е изследвано и документирано с оглед разбирането на социалния, икономическия и културния опит. Това е валидно и за такъв значим проблем като религиозната принадлежност, която се интерпретира само като социална категория, необходима за обяснението на икономическата организация на обществото.

В четвърта глава авторът сменя перспективата, като представя как гледат на Османската империя европейците. Вековното противопоставяне между християнството и исляма и доминиранията от войни отношения между Османската империя и европейските държави допринасят за предимно отрицателните стереотипи във възприемането на турците на Запад. Обикновено за повечето образовани западноевропейци те са олицетворение на варварство, страдания и столетия кърваво съперничество, Османската империя най-често се определя като „прогнила“, а нейното управление като „тирания“. „Турският страх“ се запечатва в западното съзнание през дългия период, в който турците напредват към сърцето на Европа и на два пъти се оказват пред стените на Виена, заплашвайки реално самото съществуване на християнството. За източноевропейците, преобладаващо православни, нещата са

още по-болезнени поради превръщането на образа на турския поробител в част от националния фолклор, който е толкова силен, че изличава по-старите фолклорни образи от народната памет.

Макар че много от споменатите обвинения са напълно основателни, особено за периода на залеза на империята, те не отговарят изцяло на действителната картина и доста често са преувеличени. Редица пътешественици и дипломати, пребивавали в империята през различни периоди, допринасят за създаването на една по-обективна представа за нещата, прекрачвайки границата на предубежденията и разрушавайки митовете. В настоящия труд проф. Тютюнджиев разглежда някои от най-видните сред тях, като фламандския учен енциклопедист, дипломат и писател от XVI в. Ожие Гислен де Бусбек, неговия съвременник Йоханес Льовенклау (Леонклавиус/Леунклавиус), немски юрист, елинист, историк и пътешественик, британския дипломат, пътешественик и историк от XVII в. Пол Рико и арменец Игнатиус Мураджа д'Осон (Игнатиос Мураджаян Челеби), живял през XVIII в. – първи преводач на посолството на Швеция в Истанбул. Особено внимание е отделено също на личността на австрийския учен Йозеф фон Хамер-Пургцал (1774–1856) – един от най-добрите познавачи на Изтока на своето време, написал десеттомна „История на Османската империя“. Друг значим познавач на Османската империя е унгарският тюрколог и пътешественик от еврейски произход Армин (Арминий) Вамбери (1832–1913) – застъпник на теорията за близката тюркско-унгарска езикова и етническа връзка.

В петата глава авторът се спира на основните концепции за етногенезиса на османците, които се свеждат до следните: тезата на американския журналист от началото на XX в. Хърбърт Гибънс, че османците не са турци, а по-скоро потомци на местните народи (гърци, българи, сърби и др.), които превъзхождат многократно азиатските пришълци; противоположния възглед на споменатия Мехмет Фуад Кьопрюлю, че османците са турци, формирани в резултат от няколко последователни вълни от нашествия на тюркски племена в Мала Азия след XI в., създатели на редица държавни формации, от които османската държава възниква последна, но е най-успешната; възгледа на австрийския ориенталист и историк Пол Витек, че османците са бойци за правата вяра, т.е. исляма, като идеологията за газавата (свещената война) е основният сплотяващ фактор във фазата на формирането на Османската империя; тезата на американец Руди П. Линднер от 80-те години на XX в., критикуваща възгледа на Витек, според която османците не са толкова борци за правата вяра, колкото завоеватели, тъй като сред тях има много доскорошни християни, обърнати в исляма, и дори такива, които запазват религията си за няколко поколения, като основен мотив при тях са властта, материалните облаги и бойната слава; тезата на харвардския професор от турски произход Джемал Кафадар, че османците са борци за правата вяра, но под термина *газават* в Мала Азия се разбира по-малката версия на *джихада* също в смисъл на „свещена война“ – в случая набезите във Византия, което позволява на нашествениците без морални угризения да привличат неверниците на своя страна. Последният възглед реабилитира тезата на Витек и ѝ вдъхва нов живот.

В заключение може да се каже, че освен проследяването на основните периоди и възгледи, отнасящи се до историята на научния интерес към османската история, важен принос на „Историографските етюди“ на проф. Тютюнджиев са списъците с интернет базирани източници, подобрите извори за Арабския халифат и Османската империя, а също и съвременните изследвания, посветени на историята на Османската империя през XIV–XVIII в. Трудът на проф. дин Иван Тютюнджиев е първият в българската историография по тази проблематика и създава добра основа за разгръщане на научните изследвания, свързани с историята на Османската империя и тази на българския народ във вековете на османското владичество.